CZASOPISMO TECHNICZNE A
WYDAWNICTWO POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

z. 1-A/2007
ISSN 0011-4561
ISSN 1897-6271

KATARZYNA BAREŁKOWSKA*

PLANISTYCZNE MECHANIZMY HUMANIZACJI PRZESTRZENI ARCHITEKTONICZNEJ

PLANNING MECHANISMS OF HUMANISATION OF ARCHITECTURAL SPACE

S t r e s z c z e n i e

Humanizacja przestrzeni to złożony i czasochłonny proces dostosowywania przestrzeni do szeroko pojętych potrzeb człowieka, tworzenia przyjaznej struktury miejskiej oraz ochrony wartości społeczno-kulturowych. Praca omawia wybrane mechanizmy planistyczne stosowane w zapisach planów miejscowych, w szczególności regulacje służące zwiększaniu użyteczności terenów łączących zróżnicowane funkcje, ochronie walorów jakościowych rozwiązań architektonicznych oraz indywidualizacji zapisów planu w stosunku do dominant przestrzennych i funkcjonalnych. Przedstawione przykłady zostały wdrożone w planach miejscowych realizowanych przez zespół badawczy na terenie Wielkopolski.

Słowa kluczowe: planowanie, miasto

A b s t r a c t

Humanisation of urban space is a complex and time-consuming process of shaping the space for widely understood human needs, which aim at creating a friendly, safe and valuable city structure and also at protecting of social and cultural values. The essay aims at discussing chosen spatial-planning mechanisms related to area utility, the quality values of architectural solutions and individualisation of plan records in relation to localisation areas of spatial and functional dominants.

Keywords: planning, city

* Mgr inż. arch. Katarzyna Barełkowska, Wydział Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska, Politechnika Poznańska.

BIBLIOTEKA CYFROWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

Potrzeba zwrócenia szczególnej uwagi na aspekt humanizacji, w procesie kształtowania przestrzeni, wydaje się szczególnie uzasadniona, gdy patrzy się na obraz współczesnego miasta. Heterogeniczność przestrzeni miejskiej uniemożliwia stworzenie prostej recepty na przestrzeń przyjazną człowiekowi. Każde miasto ma swoją specyfikę i w każdym przypadku planista napotyka swoisty, indywidualny zbiór uwarunkowań, ograniczeń, konfliktów czy możliwości rozwojowych. Poprzez humanizację przestrzeni należy rozumieć działania mające na celu dostosowanie przestrzeni do szeroko pojętych potrzeb człowieka, mające na celu tworzenie przyjaznej, bezpiecznej i wartościowej struktury miejskiej, która zapewni mieszkańcom optymalne warunki zamieszkania, pracy, wypoczynku, ale i przyczyni się do pielęgnowania wartości społeczno-kulturowych[1].

Niniejsza praca ma na celu omówienie wybranych mechanizmów planistycznych stosowanych w praktyce, w ramach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, które służą humanizacji przestrzeni architektonicznej. W centrum uwagi znalazły się zastosowania praktyczne, które poprzez jednoznaczność i skuteczność zapisu prawnego[2] przyczyniają się do realizacji idei humanizacji przestrzeni. Mechanizmy, które zostały wyodrębnione i omówione, stanowią uzupełnienie standardowych, niezbędnych zapisów prawnych stosowanych w planach miejscowych na podstawie ustawy o planowaniu przestrzennym, w ramach których określa się miedzy innymi: przeznaczenie terenów, wskaźnik intensywności zabudowy, wskaźnik powierzchni biologicznie czynnej oraz inne parametry. Podstawowe parametry, o których tutaj mowa, wynikają z ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Ze względu na brak aktów wykonawczych w tym zakresie – poprzez analogię – warto stosować wytyczne, powołując się na rozporządzenie w sprawie sposobu ustalania wymagań dotyczących nowej zabudowy i zagospodarowania terenu w przypadku braku miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego[3]. Wywodząc stąd regulacje, należy przyjąć, że w planie dla terenów zabudowanych powinny zostać sformułowane: linia zabudowy i jej odległość od granicy działki, szerokość elewacji frontowej, wysokość górnej krawędzi elewacji frontowej (gzymsu lub attyki), geometria dachu (kąt nachylenia, wysokość kalenicy oraz układ połaci dachowych). Znaczenie i wpływ tych podstawowych dla zagospodarowania terenu i zabudowy wskaźników jest przedmiotem ciągłych badań – w pracy tej jednak problem ten pozostanie jedynie zaznaczony jako tło omawianych zagadnień. Na podstawie analiz lokalnych uwarunkowań stosuje się ponadto dodatkowe mechanizmy planistyczne, które mają na celu: właściwe ukształtowanie funkcji terenów, formy architektonicznej budynków ze szczególnym uwzględnieniem dominant przestrzennych, ochronę wartości kulturowych, rozwiązań w zakresie detalu architektonicznego, kolorystki, rozwiązań materiałowych[4]. Poniżej zostaną przedstawione mechanizmy związane z użytecznością przestrzeni, walorami jakościowymi rozwiązań architektonicznych oraz indywidualizacją zapisów planu w stosunku do terenów lokalizacji dominant przestrzennych i funkcjonalnych.

Walor użyteczności przestrzeni polega między innymi na zapewnieniu fleksybilności wprowadzania różnorodnych funkcji w ramach niezbędnych ograniczeń. Wprowadza się w tym celu regulacje skonstruowane w taki sposób, aby wskazywały główne funkcje na danym obszarze, równocześnie umożliwiając, w określonych granicach, elastyczne formułowanie programu użytkowego budynków[5]. Dowolność w kształtowaniu funkcji na danym terenie zależy od wybranej formy zapisu. Funkcja terenu może być zdefiniowana w sposób dopuszczający kilka sposobów zagospodarowania (z góry określone kombinacje bądź wykluczające się warianty spośród puli dozwolonych). Większe zastosowanie ma mechanizm polegający na wprowadzeniu pojęcia funkcji dominującej z określonym minimalnym wskaźnikiem wielkości w stosunku do powierzchni terenu, zabudowy bądź powierzchni netto budynku (wyrażonym w procentach) oraz funkcji uzupełniających, dla których określa się wartości maksymalne. Procentowy system zapisu funkcji mieszanej w porównaniu z zapisami polegającymi na określeniu przeznaczenia poszczególnych kondygnacji projektowanej zabudowy (przykładowo przeznaczenie parteru budynków mieszkalnych na usługi) wydaje się lepiej odpowiadać specyfice tkanki miejskiej i dynamice zmiennych uwarunkowań gospodarczo-ekonomicznych. Dzięki wyznaczeniu maksymalnego progu procentowego udziału funkcji uzupełniającej oraz minimalnego funkcji podstawowej (dominującej) określone zostają główne

BIBLIOTEKA CYFROWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

cechy obszaru. Na podstawie analiz, studiów uwarunkowań lokalnych, możliwe jest również precyzyjne skonstruowanie programu funkcjonalnego tak, aby przepisy dotyczące przeznaczenia terenów zróżnicować odpowiednio dla poszczególnych stref miejskich i typów zabudowy. Na uwagę zasługuje występujący najczęściej na terenach miejskich sposób zagospodarowania łączący funkcje mieszkaniową i usługową[6]. W zależności od strefy miejskiej, od typu zabudowy (jedno- bądź wielorodzinna, stopień intensywności) dla funkcji dominującej określa się udział minimalny na 60–90%. Funkcje uzupełniające to przede wszystkim usługi, drobny handel, indywidualna działalność gospodarcza czy działalność w ramach wolnych zawodów. Określenie maksymalnego progu musi wynikać z indywidualnej dla danego terenu analizy oraz z symulacji oczekiwanych efektów. I to właśnie duże możliwości indywidualizacji parametrów przestrzeni – a przy tym prosta i przejrzysta forma zapisu, powodują, że omówiony powyżej mechanizm planistyczny ma szerokie zastosowanie z praktyce urbanistycznej (na podstawie dorobku zespołu badawczego).

Kolejny mechanizm humanizacji przestrzeni architektonicznej, występujący w zapisach planów miejscowych, obejmuje zagadnienia związane z określeniem pewnych jakościowych rozwiązań w zakresie architektury. Dotyczy to zwłaszcza budynków, które tworzą pierzeje przestrzeni publicznych. Ingerencja urbanisty może przykładowo polegać na narzuceniu stosowania szlachetnych materiałów wykończeniowych w rozwiązaniach elewacji zewnętrznych. Stosuje się w tym celu nakaz użycia, w nowo projektowanych bądź poddawanych termorenowacji budynkach, wybranych materiałów szlachetnych – takich jak kamień naturalny, beton architektoniczny, klinkier, ceramika, okładziny z metali, w określonym minimalnym procencie w stosunku do całkowitej powierzchni elewacji. Ograniczenia materiałowe nie wpływają bezpośrednio na walory formalne architektury – przyczyniają się jednak do podwyższenia standardów projektowych, estetyki, jakości i trwałości budynków i zmuszają również inwestorów do myślenia o pojęciu jakości i definiowania tego pojęcia na własny użytek. W uzasadnionych przypadkach (zapisy dotyczące stref miejskich o podlegających ochronie wartościach kulturowej i historycznej), za pomocą zapisów planu reguluje się rozwiązania w zakresie stosowanych detali architektonicznych – wskazując przede wszystkim pule dopuszczonych detali oraz wprowadzając zakazy dla rozwiązań niekorzystnych. Duży wpływ na percepcję przestrzeni architektonicznej mają zapisy dotyczące kolorystki. Przypisanie zróżnicowanych palet kolorystycznych do poszczególnych kwartałów/rejonów miasta podkreśla charakter przestrzeni oraz umożliwia lepsza identyfikację miejsca. Regulacje dotyczące kolorów opierają się na kodowym zapisie barw w systemach, takich jak NCS czy RAL.

W stosunku do terenów, których przeznaczenie wskazuje funkcje o szczególnie istotnym znaczeniu dla danego obszaru, gdzie zgodnie ze wskazaniem planu powinna znajdować się dominanta przestrzenna – pojawia się mechanizm planistyczny, w którym zastrzega się elastyczność i możliwość dostosowania warunków zabudowy do wyników przewidzianego w planie konkursu na projekt architektoniczny. Należy podkreślić, że rozwiązanie takie ma sens jedynie dla terenów pozostających własnością miasta czy gminy – na których przeprowadzenie konkursu opierać się będzie na zasadach określonych w Prawie Zamówień Publicznych. Wprowadzenie możliwości korekty w zakresie parametrów zabudowy pozwala oczywiście na większa swobodę twórczą, na dostosowanie warunków zabudowy do indywidualnych rozwiązań szczegółowych. Uszczegółowienie polega na zdefiniowaniu cech architektonicznych lub urbanistycznych przez autora opracowania wyłonionego na podstawie konkursu. W zapisach szczegółowych planu dopuszcza się przykładowo modyfikację nie więcej niż trzech cech zagospodarowania lub zabudowy. Zapewnia się możliwość zmian bezwarunkowych dla cech opisowych, a dla cech opisanych parametrami lub wskaźnikami korektę o nie więcej niż 30% – w zależności od uzyskanego wyniku konkursu.

Rola planowania przestrzennego w procesie humanizacji przestrzeni polega przede wszystkim na określaniu właściwych ram rozwoju tkanki miejskiej, poprzez regulacje prawa miejscowego. Dlatego też przedmiotem badań stają się formy zapisów prawnych i stąd również próby weryfikacji skutków oddziaływania tych regulacji na fizjonomię miasta. Wybrane, omówione powyżej, mechanizmy planistyczne zo-

BIBLIOTEKA CYFROWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

stały wdrożone w planach realizowanych przez zespół badawczy[7] na terenach gminy: Kostrzyn, Wągrowiec i Jarocin. Oczywiście aby dokonać ostatecznej weryfikacji ich działania, potrzeba wielu lat oraz oceny niezależnych badaczy – niemniej jednak prezentowane mechanizmy wydają się w pozytywny sposób kształtować przestrzeń miejską, czyniąc ją bardziej przyjazną dla użytkowników.

Przypisy

[1] Por. J. Lang [4], s. 20.
[2] Por. K. Barełkowska [1], s. 90.
[3] DzU 2003, nr 164, poz. 1588; Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobu ustalania wymagań dotyczących nowej zabudowy i zagospodarowania terenu w przypadku braku miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.
[4] Por. K. Barełkowska [2], s. 59-61.
[5] Por. J. Lang [4], s. 61-67.
[6] Por. A.A. Kantarek [3], s. 57.
[7] Kierownictwo i koordynacja prac zespołu badawczego: R. Barełkowski, K. Barełkowska.

The need for paying special attention for the humanisation aspect in the process of area shaping, seems to be particularly justified looking at the image of a modern city. The heterogeneous quality of the city area does not allow for creating a simple solution for a human-friendly area. Every city has its own specifics, and in each case, the planner comes across a specific, individual set of conditions, restrictions, conflicts or developmental possibilities. What should be understood by the humanisation of area, is activities aiming at adjusting an area for widely understood human needs, which aim at creating a friendly, safe and valuable city structure, that provides the citizens with optimal conditions of living, working, relaxing, but also cultivating social and cultural values[1].

This essay aims at discussing chosen planning mechanisms used in practice, within local plans of area planning, which serve the widely understood humanisation of architectural space. In the centre of attention, practical solutions can be found, which through unambiguity and efficiency of law regulations contribute to the realisation of the idea of humanisation of an area. The mechanisms, which have been separated and discussed, complement the standard, necessary law regulations used in local plans on the basis of the area planning act[2], within which, among others, the following are specified: destination of the areas, the percentage of built-up area, the height of the buildings and other parameters. Basic parameters which are discussed here, result from the area planning act. Due to the lack of administrative acts in this matter – by analogy, the guidelines from the ordinance concerning the method of determining the needs of new built-up areas and area planning in case of a lack of local area planning plan[3], are used. The following regulations should be specified in the plan for built-up areas: the shape of the built-up area, the size of the built-up area in relation to the area of the plot of land or terrain, the width of the front elevation, the height of the upper edge of the front elevation (cornice or attic), the geometry of the roof (the angle of depression, the height of the crest and the layout of roof patches). Moreover, it is necessary to determine the size of a biologically active area in relation to the area of plot of land or terrain. The meaning and influence of these indicators, essential for area and built-up area planning, is the subject of continual research – in this essay, however, this problem will be signalised only as a background for the issues discussed. On the basis of analyses of local conditions, additional planning mechanisms are used, which aim to: adequately shape functions of areas, architectural form of buildings, with special allowance

BIBLIOTEKA CYFROWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

for area dominants, protection of cultural values, solutions in the scope of architectural detail, colouring, material solutions[4]. The following will be presented below: the mechanisms connected with area utility, the quality values of architectural solutions and individualisation of plan records in relation to localisation areas of spatial and functional dominants.

The value of area utility relies, among others, on providing flexibility of introducing different functions within necessary restrictions. Regulations are, therefore, introduced, which are specifically designed in order to indicate the leading functions on a given area, and enable, at the same time, flexible formulation of building utility programme within specified borders[5]. The freedom in shaping functions on a given area depends on the chosen method of record. The area function may be defined in a way which allows several methods of area planning (predetermined combinations or mutually exclusive variants from the pool of those allowed). A mechanism of introducing the notion of a dominant function with the definitions of a minimal factor of size in relation to the size of area, built-up area or net area of the building (in percent) and completing functions, for which maximum values are defined, has a wider use. The percentage system of mixed function records compared with records relying on defining the purpose of specific floors of the designed building (for example assigning the ground floor of blocks of flats for services), seems to fit better in the specifics of a cities and the dynamics of changes in economical conditions. Thanks to defining the maximum percentage threshold of the completing function's share and a minimum of a primary function (dominant), the leading characteristics of the area are defined. On the basis of analyses, studies of local conditions, it is also possible to precisely construct a functioning programme in such a way, so that regulations concerning the purpose of terrains are appropriately differentiated for specific city zones and types of buildings.

The method of planning that connects housing and service functions, manifesting itself most often on city terrains, deserves special attention[6]. Depending on the zone of the city, the type of building (houses or blocks of flats, level of intensity), a minimal share of 60–90% is defined for a dominant function. Completing functions are, above all, services, small trade, individual economic activity or freelance activity. Defining a maximum threshold must result from individual analysis of a given terrain and a simulation of expected effects. And it is those large possibilities of area parameter individualisation – and with it a simple and clear form of record – that cause the planning mechanism mentioned above to find a wide use in urban practice.

Another mechanism of humanisation of architectural area, taking place in records of local plans, embraces the issue connected with the definition of certain solutions of quality in the scope of architecture. This especially concerns those buildings which create a frontage of public area. The interference of an urbanist may, for example, be based on imposing the use of precious finishing materials in external elevation solutions. Thereby, in newly designed or thermo-renovated buildings, the use of chosen precious materials is imposed, such as: natural rock, architectural cement, clinker, ceramic, metal lining, in the specified minimum percentage in relation to the total area of elevation. Material restrictions do not directly influence the formal value of architecture – they do, however, contribute to the improvement of project standards, increasing aesthetics, the quality and durability of buildings, they also force investors to think in terms of quality and defining this term for their own use. In justified cases (records concerning city areas with conservation of cultural and historical values), using plan records, solutions within usage of architectural details are regulated – indicating, above all, the pool of allowed details as well as introducing restrictions for non-beneficial solutions. Records concerning colouring have a great impact on the perception of architectural area. Assigning different colour palettes to specific districts/regions of the city, stresses the character of the area and enables a better identification of a place. The regulations concerning colouring are based on the code colour record in systems such as NCS or RAL.

In relation to areas which purpose indicates particularly important functions for a given area, where, according to the plan guidelines, spatial dominants should be placed – a planning mechanism occurs, where flexibility and possibility of adjusting built-up area conditions to the results of a planned

BIBLIOTEKA CYFROWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

architectural project contest is reserved. It should be stressed that such a solution makes sense only for areas which are owned by the city or town – on which the contest carried out will be based on the rules stated in the Public Orders Law. Introducing the possibility of correction within building parameters allows, of course, for more creative freedom, for adjusting building conditions to individual, detailed solutions. Particularisation means defining architectural or urban features by the author winning the contest. In the detailed records of the plan, it is allowed for example to modify no more than three features of the plan or building. The possibility of unconditional changes of defining features is ensured, and for features described by parameters or indicators, a correction of no more than 30% is allowed – depending on the results of the contest.

The role of area planning in the process of humanisation of the area relies, above all, on defining adequate frames of city development, through local law regulations. That is why the forms of law regulations are becoming the object of research and that is why the attempts are made to verify the results of influence of these regulations on the city's physiognomy. The chosen planning mechanisms, described above, have been implemented in plans made by a research team[7] for the town areas of Kostrzyn, Wągrowiec and Jarocin. Of course, in order to make the ultimate verification of their functioning, it needs many years and assessments of independent researchers – nevertheless, the presented mechanisms seem to shape the city area in a positive way, making it more user-friendly.

Endnotes

[1] See J. Lang [4], p. 20.
[2] Compare K. Barełkowska [1], p. 90.
[3] DzU 2003, nr 164, poz. 1588; Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobu ustalania wymagań dotyczących nowej zabudowy i zagospodarowania terenu w przypadku braku miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.
[4] Compare K. Barełkowska [2], p. 59-61.
[5] See J. Lang [4], p. 61-67.
[6] See A.A. Kantarek [3], s. 57.
[7] Leading and coordination of the research team: R. Barełkowski, K. Barełkowska.

Bibliografia – Bibliography

[1] Barełkowska K., *Metodyka sporządzania tekstu planu zagospodarowania przestrzennego*, [w:] L. Zimowski i K. Borowski (red.) *Intuicja i architektura*, Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań 2005, 89-92.
[2] Barełkowska K., *Specyfika regulacji planistycznych na obszarach wiejskich – ochrona krajobrazu kulturowego w zapisach miejscowych planów*, [w:] W. Czarnecki i D. Korolczuk (red. nauk.), *Odnowa polskiej wsi*, Wydział Architektury Politechniki Białostockiej, Białystok 2006, 56-64.
[3] Kantarek A.A., *Paryskie kwartały. Współczesna koncepcja kwartału zabudowy w strukturze miasta*, Politechnika Krakowska, Kraków 2004.
[4] Lang J., *Urban Design: A Typology of Procedures and Products*, Elsevier Architectural Press, New York 2005.

BIBLIOTEKA CYFROWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ